

BOTLIK JÓZSEF*

A BÁCSCA, A DRÁVASZÖG, A MURAMELLÉK (MURAVIDÉK) ÉS A MURAKÖZ ÚJRAEGYESÜLÉSE MAGYARORSZÁGGAL – 1941. ÁPRILIS–JÚLIUS

REUNION OF DÉLVIDÉK WITH HUNGARY AT 1941

ABSTRACT

In 1941 the state of Yugoslavia has fallen apart. It started on the 10th of April with Croatia declaring its independence – with this step Yugoslavia as a state has ceased. Armies of different countries – Germany, Italy, Hungary – marched to its territory. On the 11th of April Hungarian troops began to re-occupy the territory (Délvidék, Vajdaság) Hungary had lost in the treaty of Trianon. Hungarian people greeted the action with great enthusiasm.

The study deals with the direct antecedents and the process of the re-occupation of Délvidék. It does not follow the marxist tradition of history, and exposes details that were not mentioned by the marxist historians, for example the Yugoslavian military attacks against Hungary before the 11th of April, 1941.

Bevezetés

Többen talán meghökkennek e tanulmány címén, de a történelmi igazságot is meg lehet szokni. Kereken 70 évvel ezelőtt, 1941 áprilisában több mint két évtizedes idegen, jugoszláv (valójában szerb) megszállás után a Bácska, a Drávaköz vagy Baranyai háromszög, a Muramellék (a mai Muravidék), majd júliusban a Muraköz is újraegyesült Magyarországgal. Ez a tény egyértelműen azt jelenti, hogy a trianoni békediktátummal elszakított történelmi Dél-Magyarország jelentős része – melyeket akkortól összefoglalóan Délvidéknek¹ említ a magyar közvélemény és tudomány – 1941-ben jogosan hazatért oda, ahová török hódoltság időszakának kivételével a honfoglalás óta tartozott.² Böven ideje már mindezt így kimondanunk és leszögezünk, mert az elmúlt kommunista diktatúra évtizedei alatt e vonatkozásban is, a hivatalosok és kiszolgálóik vigyázó tekintetüket Moszkvára vetették, s történelmünket a nemzetköziség erőltetésével megalázták, és hazug módon eltorzították. Fondorlatos módszerekkel a magyarságban büntudatot fejlesztettek ki (utolsó csatlós stb.), és megkezdték a nemzettudat napjainkig tartott felszámolását. Miközben különös gonddal kellett figyelni a szomszédos államok érzékenységre, amelyek az antanthatalmak hathatós segítségével elrabolták ősi szálláshelyünk, az összesen 325 411 km² kiterjedésű Magyar Szent Korona országai 71,4%-át, azaz 232 448 km² területet. Mindössze 92 963 km² maradt meg, az eredetinek 28,6%-a (a határkiigazítások után is csak 93 079 km² lett). A csaknem 21 milliós (pontosan 20 886 497 fő) lakosságból csak 7 615 117 lélek, alig több mint egyharmad (36,5%) húzhatta meg magát Csonka-Magyarország területén.³

Az 1920. június 4-i trianoni békediktátumban kirótt új országhatárok, sem a nyelvi, sem az etnikai mezsgyéket nem követték, ezért nemcsak országnyi térségeket, hanem számos esetben, döntően vagy teljesen magyar lakosságú tájegységeket (Csallóköz, Bodroghöz,

* PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest–Piliscsaba.

Tiszahát, Érmellék, Kalotaszeg, Székelyföld stb.) is elcsatoltak. Ennek következtében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint 3 319 579 magyart (31,7%) rendeltek Csonka-Magyarország határain kívülre, kisebbségi sorsba. Az előbbieket voltak a legfőbb okai annak, hogy ezt megelőzően, 1938 és 1940 között a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély és Székelyföld magyar lakta területeinek a Csonka-Magyarországgal történt újraegyesülése után, a magyarországi közvélemény kitörő lelkesedéssel (a hont eláruló károgoók persze akkor is akadtak!) fogadta a Délvidék visszacsatolását. Itteni nemzetrészünk az 1941. évi hazatérést hasonló érzésekkel élte át, mint az említett korábbi volt határon túli kisebbségi sorsközösségei, és a több mint évtizedes szerb uralom alóli felszabadítóit ünnepelte a bevonuló Magyar Kir. Honvédség katonáiban.⁴ A felállított díszkapukkal, az önfeledt éljenzéssel, virágcsokrokkal, a bevonulás alkalmával rendezett táncmulatságokkal magyar nemzet-testvéreit, és nem a „Horthy-fasiszta megszállókat” várta, mint azt a kommunista diktatúra időszakának egyes történészei a hivatalos jugoszláv álláspontot szolgálva átveve szajkózták. Miközben az utóbbiak arról is hallgattak, hogy április 6-án, öt nappal (!) nappal a délvidéki bevonulás előtt hadüzenet nélkül, jugoszláv felderítő repülőgépek hatoltak be a Balaton vonaláig. Másnap, a belgrádi hadvezetés parancsára Szeged, Szőreg, Kelebia, Siklós, Pécs, Zalaegerszeg, Körmend, Szentgotthárd településeket, illetve vasúti szerelvényeket, sőt személyvonatokat is bombáztak. A jugoszláv légi-bevetések ártatlan halálos áldozatokat követeltek, köztük egy kisgyermek is az életét vesztette, és számosan megsérültek. Ugyanekkor Szeged pályaudvarát és repülőterét hat légitámadás érte, itt haláleset nem történt, de hat lakos megsebesült, és tetemes károk keletkeztek. A magyar légvédelmi erők és német vadászpilóták kb. 70%-os veszteséget okoztak az ellenségnek.⁵ Április 8-án jugoszláv légierő újabb magyarországi helységeket és vasútvonalakat bombázott. Az előbbieket teljes mértékben kimerítették a *casus belli* tényállását, mert olyan sérelmes események voltak, amelyek miatt Magyarország jogosan megindíhatta volna a Jugoszlávia elleni hadműveleteket. Az előbbi helyzetben ugyancsak természetes volt a magyar csapatok mozgósítása. A Magyar Kir. Honvédség alakulati csak öt nap múlva, április 11-én délután 14 órakor lépték át a déli államhatárt, amikor Jugoszlávia már nem létezett, mert az előző napon, április 10-én Zágrábban kikiáltották Horvátország függetlenségét.

A barátsági szerződéstől a bevonulásig

Két évtizedig tartó meddő viták, éles ellentétek, és egy évtizeddel a korábban bevezetett királyi diktatúra után, 1939. nyarára a szerbek által irányított belgrádi kormány eljutott a horvát ellenzéki vezetőkkel való tárgyalásokig. Az augusztus 23-án létrejött megégyezés alapján a jugoszláv kormányzótanács három nap múlva törvényerejű rendeletet adott ki az önálló Horvát Bánság megalakításáról.⁶ A megállapodást Vladko Maček, a Horvát Parasztpárt vezére és Dragiša Cvetković, Jugoszlávia akkori miniszterelnöke írta alá, de a szövetségi állam felé létrehozása tett kísérlet már elkészt. Miközben a szerb–horvát kibéküléstől azt várták, hogy az ország elkerülheti a közelgő háborút. (Mindössze hat nap múlva, szeptember első napján Lengyelország németek általi lerohanásával kitört a második világháború.) „Nem a két nép érzelmi közeledése, nem a húsz-egynéhány év óta kétfelé ágaskodó politikai világkép hasonlása volt tehát az alap, amelyre a kiegyezés felépült, hanem az ismeretlen háború kiszámíthatatlan veszedelmeitől való félelem. A szerbhorvát kibékülés végső soron tehát nem a két nép akaratából jött létre. Szerbek és horvátok saját köreikben őszintén megvallották, hogy a megegyezés csupán ideiglenes megoldás lehet”.⁷ Az usztasa mozgalom vezetője, Ante Pavelić és a horvát emigránsok, akiket annak idején a királyi diktatúra kényszerített külföldre, a szerződést egy pillanattal sem vették komolyan.

A továbbra is ingatag belpolitikai helyzet arra készítette a jugoszláv kormányt, hogy közeledjen a szomszédos államokhoz. Ilyen körülmények között kötötte meg 1940. december 12-én, Belgrádban a mindössze három cikkelyből álló magyar–jugoszláv „örökbarátsági” szerződést gróf Csáky István (1894–1941) és Aleksander Cincar-Marković külügyminiszter, amelyet Joachim von Ribbentrop (1893–1946) német diplomácia vezetője is jóváhagyott. A megállapodásban a két fél azon óhajának adott hangot, hogy országaik között „állandó béke és örökös barátság fog fennállani”, valamint „egyetértének abban, hogy tanácskozni fognak mindazokban a kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik”.⁸ A megállapodás valamelyes mozgásteret adott a magyar kormánynak a délvidéki magyar kisebbség ügyében, de a háború kitörése miatt már nem volt hatással ottani nemzetrészünk helyzetének kedvező alakulására.

Jugoszlávia három hónap múlva, 1941. március 25-én csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez, vagyis a nemzetiszocialista Németország vezette szövetségi rendszerhez. Egy nap múlva, március 27-ére virradó éjszaka, Dušan Simović tábornok katonai államcsínyt hajtott végre, melynek során megdöntötte a Cvetković-kormányt, lemondatta Pál régensherceget, és a 17 éves Péter királyt ültetette a trónra. A miniszterelnököt és Cincar-Marković külügyminisztert börtönbe vetették. Ugyanezen a napon Adolf Hitler (1889–1945) birodalmi kancellár a berlini magyar követ útján üzenetet intézett Horthy Miklós (1868–1957) kormányzóhoz, amelyben átvonulási engedélyt kért a német csapatok számára, Jugoszláviába. A Führer felvetette, hogy kívánatos volna magyar alakulatok részvétele a hadműveletekben, annál is inkább, mert Németország elismeri a magyar területi igényeket Jugoszláviával szemben. A következő napon, március 28-án Horthy levélben közölte Hitlerrel, hogy teljesíti a kérését. Ezt a választ az e napon tartott magyar minisztertanácsi ülés is tudomásul vette, majd német–magyar katonai megbeszélések kezdődtek a délszláv királyság elleni hadműveletről.

Március 29-én Bárdossy László (1890–1946) külügyminiszter utasította a belgrádi magyar követet, hogy nem hivatalos formában közölje a jugoszláv diplomácia vezetőjével: német katonai támadás várható a délszláv állam ellen, hacsak a Harmadik Birodalom nem kap biztosítékot arra, hogy Jugoszlávia nem fordul ellene Görögország megtámadásakor. Ugyanezen a napon gróf Teleki Pál (1879–1941) miniszterelnök arról értesült, hogy Hitler kancellár – ha Magyarország nem támogatja a Jugoszlávia elleni hadműveletét – egy német ütközőállamot alakít ki a történelmi Magyarország déli területeiből Prinz Eugen Gau ([Savoyai], „Jenő herceg Kerület”) elnevezéssel. Ez új „állam” a Bácska egészéből, a jugoszláviai Bánátból, a történelmi Baranya vármegyéből (vagyis nemcsak a dél-baranyai Drávaszögből, hanem Pécs várossal együtt az egész vármegyéből, a Romániához csatolt Bánságból, valamint Hunyad vármegyéből), esetleg még a dunántúli Tolna megyéből állna, és a Harmadik Birodalom szerves részét képezné.⁹ Mindezek arra készítették Teleki Pált, hogy beleegyezzen a német csapatok magyarországi átvonulásába, ugyanakkor a magyar–jugoszláv örökbarátsági szerződés megsértése nélkül, jogi formulát keressen a délvidéki magyar területi igényekre. Március 30-án üzenetet küldött a londoni és a washingtoni kormánynak, amelyben kifejtette, hogy Magyarországot csak a Jugoszláviában élő magyar kisebbség védelme készíti beavatkozásra. Ugyanakkor kijelentette: ha a német katonai támadás következtében a délszláv állam nemzeti elemeire bomlik, akkor egy már nem létező országgal szemben nem köti hazánkat az örökbarátsági szerződés.

Április első napján, Teleki Pál miniszterelnök javaslatára a Legfelső Honvédelmi Tanács ülése úgy döntött, hogy a Magyar Kir. Honvédség csak akkor kezdi meg hadműveleteit Jugoszlávia ellen, ha az, mint állam részekre szakad; ha a magyar kisebbség veszélyeztetett helyzetbe került; illetve az esetben, ha a magyar lakta területek a német támadás következtében senki földjévé váltak. A következő napon, április 2-án a német hadsereg

megkezdte a Jugoszlávia elleni katonai felvonulást Magyarország területén. Ugyanezen a napon a londoni magyar követ táviratban azt jelentette, hogy a Magyarország területéről kiinduló német támadás esetén Nagy-Britannia megszakítja diplomáciai kapcsolatait Budapesttel, sőt ha Magyarország is csatlakozik a támadáshoz, akkor számolni kell London és szövetségesei hadüzenetével. A politikai malomkövek között – kedvező alkalom az elszakított Délvidék egy részének a visszaszerzésére, ugyanakkor a nyugati hadüzenet veszélye – Teleki Pál miniszterelnök összeroppant, és április 3-án hajnalban öngyilkosságot követett el.¹⁰ (Egyesek szerint a németek gyilkolták meg.)

Az államfő, Horthy Miklós kormányzó még ezen a napon Bárdossy Lászlót miniszterelnökké nevezte ki. Az új kormány elrendelte a magyar honvédség részletes mozgósítását. Két nap múlva, április 6-án megindult a német hadsereg támadása Jugoszlávia és Görögország ellen. A következő napon Nagy-Britannia megszakította a diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal.

„Katonáim akciója nem a szerb nép ellen irányul”

A Független Horvát Államot április 10-én kikiáltották Zágrábban. Ugyanezen a napon a Legfelsőbb Hadúr, Horthy Miklós a sajtóban és a rádióban kiáltványt intézett a „magyar nemzethez és hazához”, amelyben többek között kijelentette: „A független és önálló horvát állam megalakulásával Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott. Ezzel egyidejűleg parancsoló kötelességünkkel vált, hogy a Magyarországtól 1918-ban elszakított terület és az azon nagy tömegben élő magyarság sorsának és helyzetének biztosítását újra kezünkbe vegyük. Olyan szent nemzeti kötelesség ez, amelyet haladéktalanul teljesítenünk kell. Ezért még a mai napon parancsot adok katonáimnak, hogy a Délvidéken élő magyarságot az anarchia pusztításaitól megóvjuk. Katonáim akciója nem a szerb nép ellen irányul, amellyel nincs vitánk, és amellyel a jövőben békében akarunk élni”.¹¹

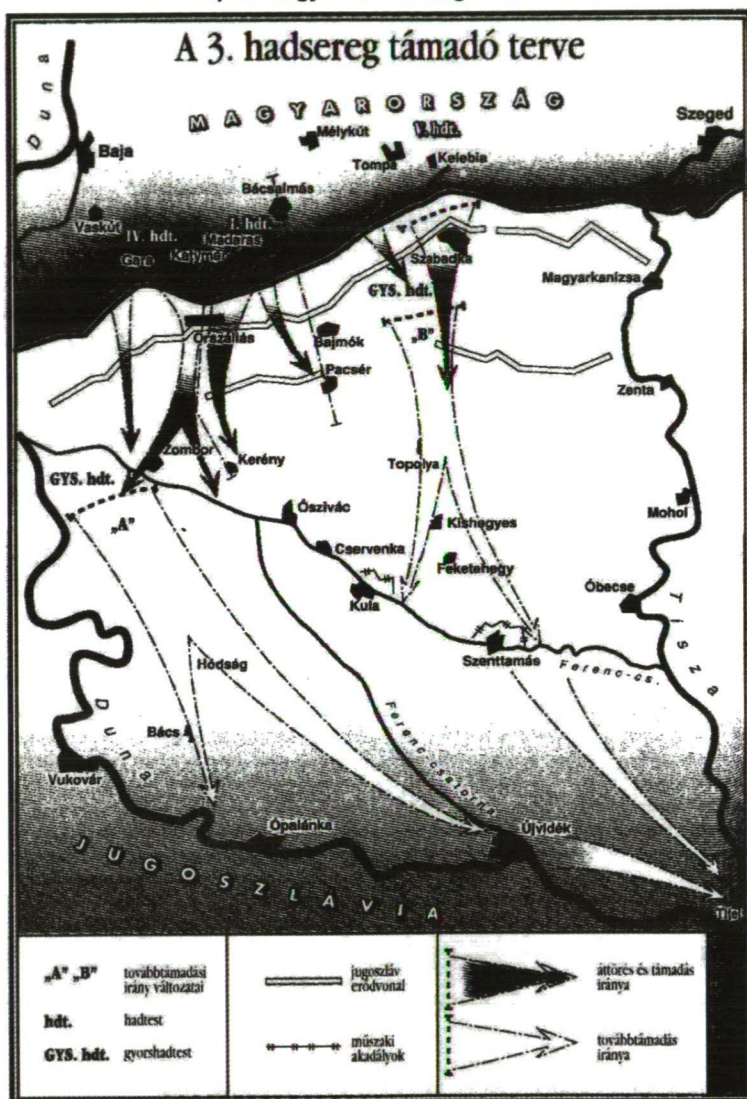
A kiáltvány mellett ugyanazon időben, szintén április 10-én kiadott kormányzói „Hadparancs!” a következőket tartalmazta: „HONVÉDEK! / A kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk. / Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen fogjátok megoldani. / A magyarok Istene és a nemzet minden gondolata most is veletek van. / Előre az 1000 éves déli határokra. / Budapest, 1941. évi április hó 10. napján. / Horthy s. k. / vitéz Bartha s. k.”¹² [Bartha Károly (1884–1964) honvédelmi miniszter.] Másnap, április 11-én délután 14 órakor a magyar honvédség jelölt csapatai több ponton átlépték a déli trianoni határt, és a három napig zajlott hadműveletet követően, a délvidéki magyarság zömének véget ért a több mint két évtizedig tartó kisebbségi elnyomása.¹³ Meg kell jegyeznünk, hogy délvidéki hadműveletek megindításával lépett be Magyarország a második világháborúba, és nem később, 1941. június 27-én – mint azt a kommunista diktatúra évtizedekig hangsúlyozta –, amikor a honvédség csapatai átlépték a szovjet határt.

A Magyar Kir. Honvédség 3. hadseregének egységeit Gorondy-Novák Elemér (1885–1954) altábornagy vezetésével, a kidolgozott tervek szerint a Duna és Tisza folyók közötti jugoszláv államhatártól délre elhelyezkedő Bácska egészének az elfoglalására vetették be. Ezzel egyidejűleg a fővezérségnek közvetlenül alárendelt II. gyalogdandár a Drávaszögbe, a 9. gyalogdandár eközben a Muraközbe vonult be. A pécsi IV. hadtest főerői Baja térségében foglalták el állásaikat, egyes egységei viszont a Dráva északi, magyar oldali partján sorakoztak fel. A szegedi V. hadtest a Szeged–Szabadka határszakasz kb. 40 km hosszú vonalára vonult fel. Bevetették a budapesti I. hadtest egyes csapatrészeit is, amelyek Bácsalmás és Katymár községek körzetében gyülekeztek. A támadási parancs szerint a IV. hadtest főerői Zombor, illetve Nemesmilitics irányába nyomulnak előre a Duna mellett, a I.

hadtest Bajmok–Bácskossuthfalva felé, az V. hadtest Horgos–Csantavér irányába, miközben egyes alakulatai bevonulnak Szabadkára. A Gyorshadtestet a délszláv erők üldözésére kívánták bevetni, amikor a gyalogdandárok már áttörték a határtól kb. 20 km mélységben kiépített első jugoszláv betonerőd-vonalat.¹⁴

1. térkép. A magyar 3. hadsereg támadó terve

Forrás: Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n.) [2003]: A délvideki hadművelet 1941. április. Püldo Kiadó. Budapest, 70. old.

A magyar támadás idején a Bácskában, az I. jugoszláv hadsereg három gyalogos-, illetve egy lovashadosztálya állomásozott, az államhatár közelében kiépített betonerőd-rendszerben kb. egy hadosztálynyi erő készült fel a védekezésre. Ennek ellenére az április 11-én délután 14 órakor indított magyar támadás nem ütközött lényegesebb ellenállásba, mert a

jugoszláv csapatok az addigi német sikerek hatására, hátrálni kezdtek a Duna déli vonala felé. Kisebb összecsapásra csak Újvidék körzetében, a Ferenc József-csatorna közelében Petrőc községnél került sor, ahol egy visszavonuló jugoszláv hadosztály utóvédje felvette a harcot az I. gépkocsizó dandárral. A csatának 6 magyar halottja és 32 sebesültje volt. A honvédek 20 löveget, 13 páncéltörő ágyút, 47 gépkocsit zsákmányoltak, valamint 50 jugoszláv tisztet és 3500 katonát ejtettek fogságba. A fentiekén kívül kisebb összetűzések voltak még Zombor határában, Verbász környékén és a Duna–Tisza torkolatvidékén, Titel helység körül. Két és fél nap múlva, április 13-án a Magyar Kir. Honvédség befejezte a Bácska, a Drávaszög és a Muraköz felszabadítását a több két évtizedes idegen uralom alól. Ez idő alatt a Dunán bevetett Magyar Kir. Honvéd Folyameroők dandárrá szervezett része elfoglalta a zsilipeket, megnyitotta az aknazárat, majd lejjebb Apatin községnél az újabbat áttörve, lehajózott a Tisza torkolataig.

Közben a Gyorshadtest, a Magyar Kir. Honvédség legkorszerűbb alakulata Villány és Eszék térségéből vitéz lőfő dálnoki Miklós Béla (1890–1948) altábornagy vezetésével – miután április 14-én Werth Henrik (1881–1952) vezérezredes, a Honvédvezérkar főnöke parancsának értelmében a német Kleist-páncéloscsoport alárendeltségébe került – a délszláv területen harcoló 8. német páncéloshadosztály felváltására indult. Április 15-én az észak-nyugat szerémségi hajdani Valkóvár (Vukovar) térségében átlépte az 1918. évi magyar határvonalat, és a Szerémségben a Száva folyó bal partján elhelyezkedő Szávaszentdemeter (Mitrovica) irányába nyomult előre. Másnap elérte a folyóvíz jobb oldalán fekvő Szabács (Šabac) városát, belépett Észak-Szerbiába, és április 19-én elfoglalta Valjevo helységet, azaz a hajdan Macsó nevű települést, a középkori Macsói bánág székhelyét. A Gyorshadtestet végül nem vetették harcba, mert időközben, április 17-én, Danilo Kalafatović vezérezredes Belgrádban aláírta a jugoszláv királyi hadsereg feltétel nélküli fegyverletételét.

A Délvidék felszabadítása 1941. április végén fejeződött be. A hadműveletek során a magyar honvédség 65 hősi halottat és 664 sebesültet veszített,¹⁵ akiknek többsége a háztetokről, padlásokból, templomtornyokból tüzelő csetnik orvlövészek áldozata volt. Hadsegregünk kb. 15 ezer jugoszláv katonát ejtett fogságba. A következő hetekben leszerelték a mozgósított alakulatok egy részét, és a csapatok zömét visszahelyezték eredeti helyőrségükbe. A két évtizedig tartó idegen megszállás után hazatért dél-magyarországi területen ideiglenes jelleggel katonai közigazgatást vezettek be, amit a szegedi V. hadtest parancsnoksága hajtott végre, a Muraközben viszont ebben az ügyben a szombathelyi III. hadtest volt az illetékes. A korábban Zala vármegyéhez tartozó Alsólendvai járásban, a Muramellék déli táján május 8-án lépett életbe a katonai közigazgatás.

A Bácska, a Drávaszög, a Muraköz és a Muramellék (Muravidék) visszacsatolásával összesen 11 475 km² terület egyesülhetett újra Magyarországgal, vagyis az 1920. június 4-i trianoni békediktátumban elszakított, és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz rendelt összes térség – ennek kiterjedése 20 799 km² volt – 55,2%-a. A Bánát (területe 9324 km² volt, ahol 1941-ben kb. 117 ezer magyar élt, ami megközelítette az itteni németek/svábok akkori lélekszámát!),¹⁶ Adolf Hitler kancellár ígérete ellenére, nem térhetett vissza hazánkhoz. Ennek oka, hogy az Európa egyik legkiválóbb mezőgazdasági vidékén élő bánáti svábok és Románia tiltakoztak. Emiatt továbbra is Szerbia egyik megyéje maradt, a helyi németek igazgatása alatt.

A Muraközt először a német katonai alakulatok szállták meg, és nyomban el is csatoltak négy határmenti községet. Április 13-án – miután Slavko Kvaternik, a Független Horvát Állam ideiglenes államfője kérte, hogy a magyar csapatok ne foglalják el a Muraközt, vagyis Zala vármegye elszakított Perlaki és Csáktornyai járását – a magyar kormány a horvát fél tudomására hozta: Budapestnek létérdeke a Gyékényes–Zágráb–Fiume vasútvo-

nalnak, valamint az Adriai-tengeren, Sušak (Fiume horvát része) kikötőjének a használata. A tárgyalások elakadtak. Három nap múlva, április 16-án a magyar honvédség bevonult a Muraközbe, és a lakosság lelkes ünneplése közben a nap folyamán a vidék központját, Csáktornyt is birtokba vette.

Hamarosan, az április 24-én Bécsben megkötött német–olasz egyezményrel megtörtént Jugoszlávia felosztása. A jegyzőkönyv leszögezte: a Bácska, a Bánát, a Muraköz és a Muravidék Magyarországhoz tartozik, de az utóbbi két terület kapcsán a budapesti kormánynak kétoldalú egyezményt kell kötnie a Harmadik Birodalommal, illetve Horvátországgal. A Bánát Magyarországhoz történő visszacsatolása ezzel végérvényesen elveszett ügynek volt tekinthető, sőt még a Muraköz hovatarozása is bizonytalanná vált, ahol átmenetileg érvényben maradt a horvát közigazgatás. Elsősorban a több mint nyolcszáz éves magyar–horvát államközösségre, és a további jó viszonyra való tekintettel a magyar kormány a területről kivonta a honvédség alakulatait. Ezzel sikerült elkerülni a Muraköz tervezett német megszállását.

Ekkor úgy tűnt, hogy a Bánát elvesztése után, a Muraköz sem egyesülhet újra Magyarországgal, ahová egy évezreden keresztül tartozott. Ekkor lépett a színre a későbbi esztergomi érsek, Mindszenty József (1892–1975, aki 1942-ig viselte a Pehm családnevet), akkori zalaegerszegi plébános az általa irányított napilapban, a Zalamegyei Újságban mozgalmat indított a Muraköz visszacsatolására. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottsága közgyűléséhez indítványokat intézett az ügy érdekében, sőt Horthy Miklós kormányzóval és Bárdossy László miniszterelnökkel is tárgyalt. Erélyes fellépésére, és a visszacsatolási mozgalom hatására 1941. június 9-én éjfél után 1 órakor a Muraközben bevezették a magyar katonai közigazgatást, amelyet augusztus 21-én váltott fel a polgári irányítás.¹⁷

A Magyarországgal újraegyesült délvidéki tájon, az említett 11 475 km² kiterjedésű területen az 1941. évi népszámlálás szerint 1 027 217 lakos élt. Közülük 399 109 magyar (38,8%); 177 030 német (17,2%); 393 158 horvát, szerb és szlovén (38,3%); a többi, 57 920 fő (5,6%) egyéb nemzetiségű volt. A 786 895 lélekszámú Bácskában a magyarság alkotott többséget, ahol a 356 105 magyar (45,3%) mellett 162 056 német (15,8%), 213 907 szerb és horvát (20,8%), valamint 54 827 egyéb nemzetiségű (5,3%) lakos élt. A népesség vallási megoszlása: 64,3% római katolikus, 12,1% protestáns, 20,2% görögkeleti (ortodox), 3,4% egyéb. Fontos megjegyezni, hogy visszacsatolással Bácskában öt város (közülük három törvényhatósági jogú: Szabadka, Újvidék, Zombor; kettő rendes tanácsú: Magyarkanizsa, Zenta) és 105 község, a Drávaközben 34 helység, a Muraközben 106, a Muramelléken (Muravidék) 169 falu, összesen 419 település tért haza Magyarországhoz, ahová a 1920. évi elszakítás előtt tartozott. A Délvidék visszacsatolásával 1941-ben hazánk területe 172 149 km²-re, a lakossága 14 669 128 főre nőtt,¹⁸ amely által közepes hatalommá erősödött.

A Magyar Kir. Honvédség délvidéki bevonulását követően Werth Henrik vezérkari főnök április 11-én kelt hadparancsa alapján bevezették a katonai közigazgatást. Ennek legfontosabb utasításai: „Az elfoglalt területeken különbséget kell tenni őslakosság és bevándoroltak, valamint telepések között. (...) A horvátokat a katonai közigazgatási szervek barátságos módon részesítsék mindaddig, míg a Legfelsőbb Hadúr [Horthy Miklós kormányzó] kiáltványában előlegezett bizalommal nem élnek vissza. (...) A jugoszláv köztisztviselők vezető állásban nem maradhatnak. Szerb nyelvű újságok megjelenését azonnal hatállyal szüneteltetni kell. (...) Magyar vagy többségében magyar területen a magyar iskolákat fokozatosan fel kell állítani. Ilyen területeken a szerb iskolákat azonnal be kell zárni, és legfeljebb csak szerb tagozatú iskola működhet, ha a lakosság számaránya és a szerb nyelvű tanulók száma ezt indokoltá teszi. Gyűléseket és felvonulásokat további intézkedésig tartani nem szabad. Piacok, vásárok engedélyezése az I. fokú katonai közigazgatási parancsnokság feladata”.¹⁹

A szigorú, de a katonai közigazgatás körülményei között teljesen magától értetődő intézkedések elsősorban a közvéleményben élénk színekkel megjelenített, várható csetnik és dobrovoljac ellenállásnak szóltak. A jugoszláv hadsereg kiűzése után a magyar katonai hatóságok nyomban megkezdték a rend helyreállítását, amely a szerb szabadcsapatok által veszélyeztetett kisebb-nagyobb területek alapos átvizsgálását jelentette. Mindezt az előre meghatározott körzetekben három-öt nap alatt kellett végrehajtani, a műveletben a honvédség, a csendőrség és a katonai kémelhárítás egységei vettek részt. Több mint 10 ezer megbízhatatlannak tartott egyént; dobrovoljácot, zsidót és ún. nemzethűségi szempontból gyanús délvidéki személyt gyűjtöttek össze az ideiglenes gyűjtőtáborokba.

A délvidéki magyar katonai közigazgatás két szakaszra osztható: az első, az ún. „szükségyszerű” irányítás április 30-ig tartott. Ez idő alatt történt meg a Magyarországgal újraegyesült terület katonai birtokba való vétele, valamint a megbízhatatlanok elleni fellépés. Ezután került sor április 30-án, Werth Henrik vezérkari főnök parancsával az ún. rendszeres katonai közigazgatás bevezetésére, mert azt „a megváltozott katonai helyzet és a harc térnek Magyarországra határaitól messzebbre való eltávolodása” lehetővé tette. A katonai közigazgatás személyi állománya hivatásos, illetve ún. „reaktívált”, azaz nyugállományban lévő, de most újból tényleges állományba helyezett tiszt volt. Az ekkor alakult polgári csoport a katonai közigazgatástól átvette délvidéki a bel-, a pénz-, a tan-, a földművelés-, az igazságügyi feladatok irányítását, valamint a szállítási feladatokat. Ugyanakkor továbbra is a hadbiztonság ipari osztálya vezette a közellátást, a közéleti életet és az árak szabályozását.

A bukovinai székelyek és boszniai magyar falvak hazatelepítése

Közben, április 28-án a magyar kormány, rendeletet adott ki, amely szerint a visszacsatolt Bácskában, az 1918. december 31. után a magyar szállásterület fellazítására, elsősorban az államhatár közelébe hatóságilag betelepített/betelepült szerbeknek, montenegróiaknak, az ún. „dobrovoljacok”-nak el kell hagyniuk az ország területét. A jogszabály kb. 150 ezer szlávajkú személyt érintett, de várható volt, hogy ekkora tömeget nem lehet eltávolítani. A magyar hatóságok májusban kezdték meg a „szláv agrárérdekeltek”, valamint a beköltözött kitelepítését. A Bácskában 6175, más adatok szerint 6912 dobrovoljac család élt, több mint 53 ezer katasztrális holdon, a Drávaszögben pedig 235 család közel 6 ezer holdon. A hatóságok egyszerűen áttették őket a déli dunai határon, vagy a folyó mentén létesített átmeneti, illetve gyűjtőtáborokba kerültek. A helyzet végleges megoldására a magyar kormány, tárgyalásokat sürgetett az érdekelt országokkal, elsősorban a Harmadik Birodalommal és Szerbiával 12 ezer dobrovoljac átvételéről. Ekkorra ugyanis már befejeződött a helyükbe érkezett bukovinai székelyek elszállásolása.²⁰

A magyar és a román kormány 1941. május 11-én írta alá a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást, és néhány nap múlva elindult az első csoportjuk. Az utolsó, 1500 fős közösség június 16-án lépte át a magyar–román határt, és Szegeden keresztül érkezett meg a Duna–Tisza köze hazatért részébe. A magyar hatóságok „1941 május–júniusában 3279 bukovinai székely családot, összesen 13 200 főt telepítettek le a Bácskában, 35 000 katasztrális hold földre. A gazdálkodás beindulásáig a telepesek élelmezéséről, ellátásáról egy kormánybizottság gondoskodott. A telepítés költségeit a kormány lényegében négy forrásból fedezte. Elsősorban a jugoszláv telepesek ingó és ingatlan vagyonára épített, emellett felhasználták az Erdélyért segélyezési akció, a belügyminisztérium Közjótékonyági és emberbaráti intézmények rovatának forrásait, valamint a délszláv lakosságtól elvett s ideiglenesen bérbe adott földek bérleti hasznából származó jövedelmeket”.²¹

A kormány nem összefüggő magyar területre telepítette a székelyeket, mint kérték

(Hortobágy), és figyelmen kívül hagyta azt a kívánságukat is, hogy régi településeik kerekeit meghagyva élhessenek az anyaországban. Az öt bukovinai székely község – Hadikfalva, Andrásfalva, Józseffalva, Fogadjisten és Istensegíts – lakóit elsősorban Szabadka környékén 14 községben, illetve szálláson (tanyaközpontban) helyezték el. A Bácskában továbbá letelepítettek 527 vitézi családot is 2393 személlyel. „Ezen felül ide telepített a magyar kormány négy boszniai magyar falut is: Vučiak (85 család), Bjelina (144 család), Gunja (73 család) és Brčko (106 család). Ezt a négy boszniai falut három új telepen helyezték el: Horthyvára, Hadiknépe és Hadikliget. A letelepedettek összesen 326 házat, 23 tanyát, egy házhelyet és 2877 katasztrális hold földet kaptak”.²² Később a magyar kormányzat, kisebb számban moldvai csángók (53 család), valamint horvátországi magyarok betelepítését is elősegítette. Mindezzel azonban „csak kb. 11,0%-kal sikerült 'javítani' a Délvidék nemzetiségi összetételét. E szám természetesen a határváltozás következtében magukat magyarnak valló délszlávokat is magában foglalta. Míg egész Bácska területén az 1930-as (helyesen: 1931. évi! – B. J.) jugoszláv népszámlálás 38,2%-ban jelölte meg a magyarok arányát, 33,2%-ban a délszlávokét, az 1941-es magyar népszámlálás szerint a népesség 49,3%-a volt magyar, 23,9% pedig délszláv”.²³

A Drávaszögben 1941-ben élő 51 781 személy közül 24 145 (46,6%) volt magyar, a németek száma 12 402, a szerbeké 6782, a horvátoké 6645 fő volt, a többi az egyéb nemzetiséghez tartozott.²⁴ Ide, a Baranyai háromszögbe 1324 családot (összesen 5800 fővel), főként vitézeket, moldvai csángókat és boszniai magyarokat telepítettek.

A magyar kormányzat a székelyek bácskai telepítését a jugoszláv földreform végleges felülvizsgálatára használta fel. A Bárdossy-kormány telepítési- és nemzetiségpolitikája a magyarság erősödését szolgálta a Bácskában. A telepítések befejezése, illetve a délszlávok teljes kitelepítésének kudarcra június végén már felvetette a polgári közigazgatás bevezetésének a szükségességét, illetve az újraegyesülés tényleges megvalósítását annak törvénybe iktatásával. Kétszeri határidő módosítás után, 1941. augusztus 21-én történt meg a polgári közigazgatásra történő átállás, nemcsak a Bácskában és a Drávaszögben, hanem a Muramelléken és a Muraközben is. Ezzel végleg elhamvadtak az Adriai-tenger hajdani magyar kikötőváros, Fiume megszerzésével kapcsolatos remények. A polgári közigazgatással a magyar kormány a Délvidéken jelentős politikai szerepet betöltő katonai vezető köröket is vissza akarta szorítani. Ezért felszámolta a katonai büntetőbíráskodást, és kialakította az új közigazgatási határokat. Alapjuk az 1918 előtti vármegyei beosztás volt: a Bácska területe hazatért Bács-Bodrog; Horgos község Csongrád; a Drávaszög Baranya; a Muraköz, illetve a Muramellék (Muravidék) Zala, illetve Vas vármegyéhez. A Csáktornya központú Muraköz irányításában azonban továbbra is fontos szerepe maradt a szombathegyi III. honvéd hadtest parancsnokságának.

Összegezés

Az esztendő utolsó napján, 1941. december 31-én kihirdették a képviselőház által két héttel korábban, 16-án elfogadott XX. törvénycikket a délvidéki területek Magyarországhoz való visszacsatolásáról és az országgal való egyesítéséről. Közben, 1941. szeptember-októberre a visszatért Délvidéken a helyzet nyugvópontba jutott, az élet visszatért rendes medrébe annak ellenére, hogy a Bácska déli, többségében szerb lakta településeiben, elsősorban a Sajkás-kerületben még gyakoriak voltak a csetnikiek és partizánok lövöldözései, robbantgatásai, gyűjtogatásai.²⁵ A magyar hatóságok számos intézkedést hoztak a termelés megindítására, illetve fejlesztésére, a parlagon maradt földek megművelésére.²⁶ Már áprilisban újraindították a visszacsatolás napjaiban félbeszakadt tanítást, és a nyár közepére

újjászervezték az egész oktatásügyet. Újvidéken például a katonai uralom négy hónapja alatt a gyermekeknek hat napközi otthont nyitottak. A város magyar lakta Darányi-telepén jelentős építkezés kezdődött, és hozzáfogtak a szerb fennhatóság alatt elhanyagolt bácskai úthálózat felújításához is. A visszatért Délvidéknek az anyaországba való beilleszkedését a magyar kormányzat minden eszközzel igyekezett elősegíteni. Annál is inkább, mivel a Bácska rendkívül értékes mezőgazdasági területeivel és legmagasabb terméshozamaival a megnagyobbodott ország egyik éleltárává vált.²⁷ Németország azonban a délvidéki bevonulás fejében korábban kikötötte, hogy „a háború tartamára” az újraegyesült déli ország-rész termékefeleslegét a Harmadik Birodalomnak, illetve Olaszországnak kell szállítani.

JEGYZETEK

1. A Délvidék fogalomról lásd bővebben, Nagy Miklós Mihály (2011): A Délvidék a magyar hadtörténelemben. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék – 1941. Kiad. Kárpátia Stúdió, Budapest. (Nagy Magyarország könyvek 4.) 15–23. old. – Az előzményeket, Magyarország déli területének 1918–1921 közötti idegen megszállását lásd bővebben: Gulyás László (2011/a): Hogyan lett a szerbeké a Délvidék? In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. (március). 4–9. old.
2. Erről részletesen lásd Gulyás László (2007) Vajdaság: Történeti áttekintés. In. mű Nagy Imre (szerk.): A Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 2007. pp. 76–149.
3. Lásd bővebben, A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben 1920. januárius–március havában. I–III. köt. Budapest, 1920–1921.; Buday László (1921): A megcsonkított Magyarország. Budapest.
4. Szilágyi István (1941): Visszatér a Délvidék. Egy magyar katona feljegyzései a bevonulásról. In: Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat. Budapest, 5–21. old. – Korabeli fénykép-tudósítások: Szabadka, Zombor, Kúla, Újvidék, illetve Horgos, Bácskossuthfalva, Bácsfeketehegy, Pacsér, Nagybecskerek, Őrszállás, Szenttamás, Palánka. In. Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 48–51., 58–61. old.
5. Pataky Iván–Rozsos László–Sárhidai Gyula (1992): Légi háború Magyarország felett. I. köt. Zrínyi Kiadó. Budapest, 54. old.; Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n.) [2003]: A délvidéki hadművelet 1941. április. Püldo Kiadó. Budapest, 50–51. old.
6. Sokcsevits Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly (é. n.): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó, Budapest. 245. old. – A Cvetković–Maček egyezményt, a rendelet szövegét közli: Sajtí Enikő (vál, sajtó alá. rend., lábjegy. készít., 1989): Jugoszlávia 1918–1941. (Dokumentumok.) Kiad. Társadalomtudományi Kör, Szeged. 236–242. old.
7. A szerb–horvát ellentétek Jugoszlávia születésétől felbomlásáig. (1941): Fel. kiad. Pogány Béla. Budapest, 21–22. old.
8. Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. II. átdolg. bőv. kiad. Közgazdasági és Jogi, Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 505. old.
9. A kérdés kiváló feldolgozása; Gulyás László (2011/b): A Délvidék mint német kisállam? Egy meg nem valósult forgatókönyv: a Prinz Eugen Gau. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 122–130. old.
10. Lásd bővebben Balogh Gábor (2011): Egy úriember a hiénák között – Teleki Pál külpolitikája. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 24–35. old.; Bodonyi Ilona (2011): Teleki Pál és a Délvidék. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 44–56. old.
11. Idézi: Fall Endre (1941): Jugoszlávia összeomlása. (A Délvidék visszatérése.) Kiad. Magyar Revíziós Liga. Budapest, 132. old.
12. Horthy Miklós hadparancsa: A rendelet száma 24.317/Elnöki osztály, 1941. április 11. Idézi: Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n., 2003): 71. old.
13. Lásd bővebben, Arday Lajos (2011): Magyarok a királyi Jugoszlávia Vajdaságában 1918–1941. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. (március). 10–15. old.

14. A jugoszláv erődítési munkálatok 1939-ben indultak a magyar határ mentén. A Bácskában, a Duna–Tisza között négy védelmi vonal épült ki: az első a magyar határ mentén húzódott harcokciakadályokkal, a második Zombor és Zenta között, a harmadikat a 18 méter széles Ferencsatorna alkotta, a negyedik szakasz támpontokból és hídfőkből állt. A Drávaközben az első erődvonalt Vörösmart és Pélmonostor, a második Pélmonostor és Bolmány között készült, és a Dráva folyásáig haladt. Egy újabb kiserőd sor a szlavóniai Valpó (Valpovo) községtől a Dunáig vezetett. Lásd bővebben; Mihályi Balázs (2011): Jugoszlávia hadserege és határerődítései 1935–41. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 58–71. old.
15. A délvidéki hadművelet újabb, korszerű feldolgozását számos korabeli fényképpel lásd; Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n. [2003]), 66–111. old.; valamint Horváth Csaba (2011): A délvidéki hadjárat. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 36–47. old.; Ravasz István (2011): A délvidéki hadművelet. Fegyveres beavatkozás és zöldmezős revízió. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 72–91. old.
16. Sümeghy Mihály (1943): Magyar élet a határokon túl. In: Kisebbségi Körlevél, 3. szám. 180. old.
17. Minderről bővebben; Péterfi-Nagy László: Mindszenty József történelmi érdeme: a Muraköz visszaszerzése. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 52–57. old.
18. Lásd bővebben, A visszafoglalt délvidéki terület. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941. 11. szám. 767–833. old.; Nyigri Imre (összeáll.) (1941): A visszatért Délvidék nemzetiségi képe. In: Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék, 293–537. old.; Kepecs József (szerk.) (1998): A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai. (1880–1941). Kiad. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 26–29., 220. old.; Kepecs József (szerk.) (1999): A Délvidék településeinek vallási adatai. (1880–1941). Kiad. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 27–207. old.
19. Katonai közigazgatásunk munkája a felszabadított Délvidéken. In: Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék, 23–26. old.; Liptai Ervin; Trgo, Fabijan (főszerk.) (1988): Horvát-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941–1945. (Dok. gyűjt.) Zrínyi Kiadó. Budapest–Belgrád, 42–44. old.
20. A székelyek telepítéséről lásd bővebben a legújabb tanulmányt; Vincze Gábor: „Bukovinai magyarok. Mind egy szálig hazahozni őket!” Hogyan kerültek 70 éve a bukovinai székelyek a Bácskába? In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 150–173. old.
21. A Sajti Enikő (1984): Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. Akadémiai Kiadó. Budapest, 47. old.
22. Faluhelyi Ferenc: Baranya, Bácska, Bánát nemzetiségi képe. In: *Délvidéki Szemle*, 1943. augusztus (8. sz.), 342. old.
23. A Sajti E. (1984), 51. old.
24. Éger György (1988): A Drávaszög nemzetiségi viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981). In: *Magyarságkutatás*, 18–219. old.
25. Domonkos László: Magyar világ: rendbontók, razziák, reménykedők. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 132–148. old.
26. Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék, Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest. 2005. 105–109. old.
27. Botlik József–Csorba Béla–Dudás Károly: Eltévedt mezsgyékövek. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918–1993. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, 1994. 144–145. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben 1920. januárius–március havában. I–III. köt. Budapest, 1920–1921.; Buday László (1921): A megcsontított Magyarország. Budapest.
- A szerb–horvát ellentétek Jugoszlávia születésétől felbomlásáig. (1941): Fel. kiad. Pogány Béla. Budapest, 21–22. old.

- A visszafoglalt délvidéki terület. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941. 11. szám. 767–833. old.
- A. Sajti Enikő (1984): Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. Akadémiai Kiadó, Budapest, 47. old.
- Arday Lajos (2011): Magyarok a királyi Jugoszlávia Vajdaságában 1918–1941. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. (március). 10–15. old.
- Balogh Gábor (2011): Egy úriember a hiénák között – Teleki Pál külpolitikája. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 24–35. old.
- Bodonyi Ilona (2011): Teleki Pál és a Délvidék. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 44–56. old.
- Botlik József–Csorba Béla–Dudás Károly: Eltévedt mezsgyekövek. Adalékok a délvidéki magyar-ság történetéhez 1918–1993. Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest, 1994. 144–145. old.
- Domonkos László: Magyar világ: rendbontók, razzziák, reménykedők. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 132–148. old.
- Éger György (1988): A Drávaszög nemzetiségi viszonyai az elmúlt száz évben (1880–1981). In: *Magyarságkutatás*, 18–219. old.
- Fall Endre (1941): Jugoszlávia összeomlása. (A Délvidék visszatérése.) Kiad. Magyar Revíziós Liga. Budapest, 132. old.
- Faluhelyi Ferenc: Baranya, Bácska, Bánát nemzetiségi képe. In: *Délvidéki Szemle*, 1943. augusztus (8. sz.), 342. old.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék, Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő. Budapest. 2005. 105–109. old.
- Gulyás László (2007) Vajdaság: Történeti áttekintés. In. mű Nagy Imre (szerk.): A Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 2007. pp. 76–149.
- Gulyás László (2011/a): Hogyan lett a szerbeké a Délvidék? In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. (március). 4–9. old.
- Gulyás László (2011/b): A Délvidék mint német kisállam? Egy meg nem valósult forgatókönyv: a Prinz Eugen Gau. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 122–130. old.
- Halmosy Dénes (1983): Nemzetközi szerződések 1918–1945. II. átdolg. bőv. kiad. Közgazdasági és Jogi, Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 505. old.
- Horthy Miklós hadparancsa: A rendelet száma 24.317/Elnöki osztály, 1941. április 11. Idézi: Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n., 2003): 71. old.
- Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n. [2003]), 66–111. old.; valamint Horváth Csaba (2011): A délvidéki hadjárat. In. Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 36–47. old.
- Horváth Csaba–Lengyel Ferenc (é. n.) [2003]: A délvidéki hadművelet 1941. április. Püldo Kiadó. Budapest, 50–51. old.
- Katonai közigazgatásunk munkája a felszabadított Délvidéken. In: Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék, 23–26. old.
- Kepecs József (szerk.) (1998): A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai. (1880–1941). Kiad. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 26–29., 220. old.
- Kepecs József (szerk.) (1999): A Délvidék településeinek vallási adatai. (1880–1941). Kiad. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 27–207. old.
- Korabeli fénykép-tudósítások: Szabadka, Zombor, Kúla, Újvidék, illetve Horgos, Bácskossuthfalva, Bácsfeketehegy, Pacsér, Nagybecskerek, Őrszállás, Szenttamás, Palánka. In. Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 48–51., 58–61. old.
- Liptai Ervin; Trgo, Fabijan (főszerk.) (1988): Horthy-Magyarország részvétele Jugoszlávia megtámadásában és megszállásában 1941–1945. (Dok. gyűjt.) Zrínyi Kiadó. Budapest–Belgrád, 42–44. old.
- Mihályi Balázs (2011): Jugoszlávia hadserege és határerődítései 1935–41. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 58–71. old.
- Nagy Miklós Mihály (2011): A Délvidék a magyar hadtörténelemben. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék – 1941. Kiad. Kárpátia Stúdió, Budapest. (Nagy Magyarország könyvek 4.) 15–23. old.
- Nyigri Imre (összeáll.) (1941): A visszatért Délvidék nemzetiségi képe. In. Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék, 293–537. old.

- Pataky Iván–Rozsos László–Sárhidai Gyula (1992): Légi háború Magyarország felett. I. köt. Zrínyi Kiadó, Budapest, 54. old.
- Péterfi-Nagy László: Mindszenty József történelmi érdeme: a Muraköz visszaszerzése. In: Nagy Magyarország, III. évf. 1. szám. 2011. március. 52–57. old.
- Ravasz István (2011): A délvidéki hadművelet. Fegyveres beavatkozás és zöldmezős revízió. In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 72–91. old.
- Sajti Enikő (vál, sajtó alá. rend., lábjegy. készít., 1989): Jugoszlávia 1918–1941. (Dokumentumok.) Kiad. Társadalomtudományi Kör, Szeged. 236–242. old.
- Sokcsevits Dénes–Szilágyi Imre–Szilágyi Károly (é. n.): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó, Budapest. 245. old.
- Sümeghy Mihály (1943): Magyar élet a határokon túl. In: Kisebbségi Körlevél, 3. szám. 180. old.
- Szilágyi István (1941): Visszatér a Délvidék. Egy magyar katona feljegyzései a bevonulásról. In: Csuka Zoltán (szerk.) (1941): A visszatért Délvidék. Halász Irodalmi és Könyvkiadóvállalat. Budapest, 5–21. old.
- Vincze Gábor: „Bukovinai magyarok. Mind egy szálig hazahozni őket!” Hogyan kerültek 70 éve a bukovinai székelyek a Bácskába? In: Vincze Gábor (szerk.): Visszatér a Délvidék, 150–173. old.